

II.

Köz- és gazdaságtörténeti áttekintés.

Ha a gyergyói medence népének multját kutatjuk, hamarosan rájövünk arra, hogy nem lehet külön multról beszélni, mert az itteni sorsfordulatok szerves alkotó részei a székelység történetének. Ez természetes is. Miként fentebb láttuk a földrajzilag zárt egységet alkotó gyergyói medencének kitűnő hágói és szorosai is vannak, mintegy lehetőséget kínálva az itteni népnek más járások és más megyék székely népével való érintkezésre. Ezért ebben a fejezetben nem gyergyóiakról, hanem székelyekről beszélünk.

A székelység köztörténetének áttekintésénél gazdasági résszel is foglalkozni kellett, mert itt a havasokon a létért való küzdelem oly nagymérvű, hogy nagyon sokszor indító oka és magyarázója a köztörténeti jelenségeknek. Gazdaságtörténeti szempontból csak a birtokviszony alakulása volt döntő jellegű, mert ez a nép gazdasági fejlődésében az iparra való áttérés előtt elakadt és még ma is kb. 90%-a erdő- és mezőgazdálkodásból tengeti szűkös életét.

A történeti áttekintést a következő három részre tagoltuk: A legrégebbi időtől Trianonig, a román uralom alatt és a II. bécsi döntéstől 1942. végéig.

1. A legrégibb időtől Trianonig.

A székelyek a megszállott területeket a betelepülés idején közösen birtokolták. A földet és legelőket nemzetségek szerint osztották fel maguk közt. Miután a földművelésre tértek át, s falvakat alkottak, a nemzetségi földközösség helyébe a falvak szerinti földközösség lépett. A falunak közös birtoka volt, melyet évenként, vagy nagyobb időközben felosztottak a falu lakosai között művelés céljából. „A felosztás sorshúzással történt, mint régi magyar kifejezéssel „nyilvánás” vagy „nyilvetés”-nek mondván, a kisorsolt földet is nyilvánföldnek nevezték.”³

A nyilakat egy vagy több esztendeig használják, de örökséggé nem válik. Nemcsak a falvaknak, hanem a székeknek is volt közös birtokuk. Ilyen közös székbirtok volt a gyergyói ú. n. Közrez is.

A közös birtokon kívül később magánbirtokok is keletkeztek a Székelyföldön. „Mind szegénynek, mind gazdagnak szabad volt irtani, az községnek is.”⁴

Az ilyen irtványokból magánbirtok lett. A kifejlődött magántulajdon nyomán a föld öröklés folytán száll az utódokra. A magántulajdon és az öröklés bizonyos eltolódásokat idéz elő a birtokviszonyban. Az így létrejött kisebb eltolódások még arányban vannak az egyes emberek vagy közvetlen elődök munkateljesítményével és nem szélsőségesek.

A birtokviszonyban beállott változás azonban már oldó hatással van a régi birtokegyenlőségre. A

³ Székely Kongresszus, megtartott Csík-Tusnádon, 1902. évi augusztus hó 28., 29. és 30. napjain. Kiadta az Országos Magyar Gazdasági Egyesület, Bp. 1902. Sajtó alá rendezte Buday Barna, 26. o. A továbbiakban rövidítve: Sz. K.

⁴ Sz. K.: 26. o.

Beier Sándor: A Gyergyói medence gazdasági fejlesztésének kérdései
birtokarány további eltolódása a XIV. sz.-ban három rend kialakulásához vezetett. Ez a három rend a főemberek (primorok), lófők és gyalogok rendje. A három rend nem volt zárt testület. Egyikből a másikba lehetett emelkedni vagy alászállani a vagyon emelkedésével vagy apadásával.⁵

A birtokegyenlőség tehát már a XIV. században megszűnt, de a székelyek személyes szabadsága és a velejáró jogegyenlőség továbbra is fennmaradt. Személyes szabadsága eredetileg a harmadik rendbelinek is ugyanaz volt, mint a két első osztálybelinek. Csak a hadkötelezettség módjában és a tisztségek viselésének jogában volt különbség főember, lófő vagy közszékely között. Ez az állapot sokáig nem volt tartható, mert a birtokviszonyok különbözősége társadalmi különbséget idézett elő s az ezzel járó hadi szolgálat különbözősége átalakító hatással volt a jogviszonyokra is. A székbeli hivatalok viselésének joga már korán a két első rend hatalmába került. A birtok nagysága a föld hozadékán kívül már a hivatalviselési kiváltságokkal is megajándékozta tulajdonosát.

A helyzet rosszabbodásához járult az is, hogy a magánbirtok, mely a főemberek és lófők tulajdonában volt, a művelhető területek nagyobbik részét tette ki. A közszékelynek nem igen volt magánbirtoka és így a harmadik rend, mely a nyilföldekre volt utalva, elszaporodván, szegénységre jutott, s lassanként szabadságát is elvesztette.

A főszékelyek, primorok és lófők, írja Szekfű, már a XV. században megpróbálták a hivatalból a szegény községeket kizárni és már ekkor fellép a földönlakók osztálya, mely a primorok birtokát mű-

⁵ Sz. K.: 28. o.

Erdélyi Magyar Adatbank

Beier Sándor: A Gyergyói medence gazdasági fejlesztésének kérdései veli jobbágyi helyzetben, a magyar jobbágyétól nem sokkal különböző elnyomásban. A XVI. század folyamán a pénz hatalmából lehetővé vált a kevesek uralma, mely a régi székely szabadságot és egyenlőséget volt hivatva végkép felváltani.⁶

Tehát a XV. század az a kor, midőn a közsékely helyzete kezd nem sokkal különbözni a magyar jobbágy helyzetétől. Az adómentesség elvesztésével azután teljessé válik a hasonlóság a közsékely és a magyar jobbágy helyzete közt.

A székely szabadság legföltettebb joga az adómentesség volt. A pénzbeli adózás helyett a természetben önkéntes adózást honosította meg közöttük a jogszokás. „Ez abból állott, hogy a király koronázása, házassága és trónörökös születése alkalmából minden telek után egy-egy ökröt adtak a királynak.”⁷

Az ökrökre a szék kezdőbetűjének bélyegét sütötték és innen származik az ökrösítés elnevezés.

A székely nép nem tudott belenyugodni szabadságának elvesztésébe. Történetének ez a százada egy hatalmas nagy lázadás. 1506—1603-ig „nyolc forradalom pusztított végig a székely hegyek között és nyolcszor veretett le a kétségbeesetten küzdő székely nép”.⁸

A hosszú harcok, valamint az azt követő megtorlások emberanyagát megtizedelték és addig elért gazdasági eredményeit lerombolták. Ez alatt a nyugati országok hegyeiben megindult a kézművesipar fejlődése, ami később az ottani különleges hegyvidéki gyáripar kibontakozásához vezetett el. Nem lehet csodálni, ha a Székelyföld hegyei között ez az ipari fej-

⁶ Hóman—Szekfü: Magyar történet, III. 287/8. o.

⁷ Sz. K.: 32. o.

⁸ Böződi György: Székely bánja, Kolozsvár, II. kiadás 23. o.

Beier Sándor: A Gyergyói medence gazdasági fejlesztésének kérdései
lődés nem indulhatott el, mert a székely nép vagy újabb és újabb harcra készült vagy az előző harcok romjainak eltakarításával volt elfoglalva.

A társadalmi és gazdasági átalakulásnak a politikai kihatása is meg volt. A székelység önkormányzati joga az elvesztett szabadság egyik főalkotó része volt. Eredetileg ugyanis a székelyek saját maguk választották a székek tisztviselőit.

A szék legfőbb tisztviselője a hadnagy volt. Ezután következett, mint a szék másodtisztviselője, a székbíró. A választás jogát 1462-ben elvesztik a székelyek és a segesvári országgyűlés után a székbíró helyét már a királybíró foglalja el, aki egyben a szék első tisztviselője is. A királyi hatalom főszemélyesítője a székelyek között a székelyek ispánja volt, mely méltóságot eleinte magyar főnemesek, később rendszeren a vajdák s a fejedelemség idején maguk a fejedelmek viselték.⁹ Később a fejedelmek felvették a székely ispáni címet és a székelyek élére választás nélkül főkapitányt állítottak.

A székely önkormányzatnak és törvénykezésnek első fóruma a székyűlés volt. Eleinte minden székelynek joga és kötelessége volt a székyűlésen megjelenni, de később a harmadik rend szabadságának elvesztésével kiszorul a gyűlésekből. Ez által elveszti a közügyek irányításának, de egyúttal a saját sorsa feletti döntésnek utolsó lehetőségét is.

A Székelyföld önkormányzatának legmagasabb fóruma a nemzetgyűlés volt. A nemzetgyűlés az összes székelysége kiterjedő törvényhozási és bírászkodási intézmény volt. A XVI. század nagy átalakulásában a székely nemzetgyűlések is megszűnnek. A nem-

⁹ Sz. K.: 36. o.

Erdélyi Magyar Adatbank

Beier Sándor: A Gyergyói medence gazdasági fejlesztésének kérdései
nemzetgyűlés emléke azonban tovább él a székelyek emlékezetében a későbbi századokban is. Mária Terézia alatt megkísérlik a székelyek újból összehívni a nemzetgyűlést, de Bécs erről hallani sem akart.

Az emlékezés hatalma azonban lehetővé tesz még egy utolsó székely nemzetgyűlést 1848-ban, mikor is elhatározták a haza védelmére a hadfelkelést. Ugyanebben az évben kimondják az uniót Magyarország és Erdély között és ezzel a székelység története egybefolyik az egész magyarság történetével. Ezzel véglegesen lezárult a székelység külön élete, mely a vezérekkorabeli nemzeti és törzsszerkezet továbbéléséből adódott. Ezt a továbbélést ugyanis a magyarság számára a királyság megalkotása századokkal ezelőtt már megszüntette.

A széleskörű jogokkal szemben a székelységre századok hosszú sora alatt nagyarányú kötelezettség is háramlott. Ez a hadakozás kötelezettsége volt. A székelyek kötelesek voltak a királyi vagy fejedelmi hadseregben szolgálni. A székelység életében a katonáskodás és hadakozás hagyománnyá vált. Ezt a székely vitézséget vették újból igénybe Mária Terézia háborúi.

A XVIII. században az orosz hatalomnak a Balkánra irányuló szándéka szükségessé tette az ország délkeleti sarkában a katonai határőrvidék megszervezését. A naszódvidéki románok szívesen jelentkeztek katonának, mert ilykép megszabadultak szász uraiktól. A székelyek azonban régi szabadságukra hivatkoztak hogy csak saját tisztjeik alatt kötelesek szolgálni és hogy az ország határán kívül nem hadakoznak, nem jelentkeztek önként. 1763. őszén Gyergyóban gróf Lázár János ezernél több székelyt ír be erőszakosan a határőrségbe. A csíkiak ellenszegülnek,

Beier Sándor: A Gyergyói medence gazdasági fejlesztésének kérdései mire 1764. január 6-án éjjel megtörténik a madéfalvi tömegmészárlás.

„A székelységben ekkor nemcsak a madéfalvi vérengzés vágott eret, hanem az abból származó menekülés is. Csíkból és Gyergyóból ettől kezdve több éven át megszakítatlanul folyt át a nép Moldovába, ahol bojárok birtokain bérlők, kocsisok, korcsmárosok lettek a székelyek.”¹⁰

Később békés módon sikerült megszervezni a határőrséget, melynek mindegyik ezredét birtokkal atták el a felszerelés költségeinek fedezésére. A csíki ezredek az ú. n. revindikált havasokat kapták közvagyonként. Ezt a 62.000 hold területet határrendezés folytán nemzetközi bizottság csatolta Moldovától vissza Erdélyhez.

A szabadabb gazdasági élet megnyilvánulása a szabadságharc leverése után csak a kiegyezéssel kezdődik el újból. A kiegyezés utáni idők két legnagyobb, megoldásra váró birtokpolitikai kérdése az arányosítás és a tagosítás volt.

Az 1871. évi arányosítási törvény az egész országra nézve egységesen intézkedik a közös területek felosztásáról. A közös birtokok felosztásánál a község minden lakóját egyenlő rész illette volna meg a székely közföldek ősi törvénye szerint. Ezzel szemben a felosztás egészen másképp folyt le. Ott, ahol a közös birtok utáni adót vagy más terheket a közös birtokosok egyéni kivetés alapján fedezték, a felosztás a teherviseléseknek arányában történt meg, ott, ahol ilyen szokás nem volt, a magántulajdonban levő belsőségek háromszorosában állapították meg a járandóságot. „Ahol pedig a magánbirtok alapján „arányosították”, ott az új gazdagok és betelepültek jár-

¹⁰ Hóman—Szekfü: i. m. V. kötet 124/5. o.

Beier Sándor: A Gyergyói medence gazdasági fejlesztésének kérdései
tak jól az ősi székely lakosság rovására, mert azokhoz a hold földekhez, amiket pár koronaért vettek meg az itthoni nyomorúságban elszegényedett családoktól, most ingyen kaptak még egy annyi, vagy kétszerannyi bükk- és fenyőerdőt. A nép pedig nem sejtette előre, hogy amikor végszükségben egy-egy hold földjét eladja, elveszíti vele erdőit és legelőit is a havason.”¹¹

A másik fontos kérdés, a tagosítás végrehajtása is rengeteg panaszhoz lett a forrása. A Székelyföldön ugyanis egyesek érdekeinek megsértése nélkül csak a legnagyobb lelkiismeretességgel és odaadással lehet tagosítást végezni, mert a hegyes vidéken a szántók és rétek nagyon kis határokon belül is egymástól lényegesen elütők. Az itteni tagosítási munkálatokat a mérnökök nem maguk végezték, hanem segédeknek alvállalatba adták ki. A felelőtlen és megbízhatatlan munka végül is anyagi leromláshoz és a telekkönyvi adatok kúszáltságához vezetett.

Az arányosítás és tagosítás költségeit is a községeknek kellett megfizetniük. Ezen állapotokból kifolyólag érkezik el a székelység a kivándorlás lényegében megoldást nem hozó állomásához. „Az egy-két holdas birtokosok legnagyobb része leszorul a megélhetés teréről, ezek szolgáltatják a kivándorlás legnagyobb százalékát.”¹²

A nagymérvű kivándorlás és elnéptelenedés tanulmányozására és orvoslására hívják össze 1902-ben a csiktusnádi székely kongresszust. A székely kongresszus határozati javaslatokba foglalta össze indítványait, melyből a világháború kitöréséig kevés valósulhatott meg.

¹¹ Bözödi György: i. m. 71. o.

¹² Uo. 82. o

2. A román uralom alatt

A trianoni békeszerződés alapján a gyergyói medence is román uralom alá jutott. A Romániába szakadt magyarságnak ezzel elkezdődik gazdasági téren az önvédelmi harca, mert az új államhatalom gazdaságpolitikája ellene irányul.

Az államhatalmi változás gazdaságilag teljesen készületlenül találta a székelységet. A közös birtokok felosztása sem fejeződött be és így az adott esetben előnyösnek mutakozó tanyarendszerrel sem tudott a gyergyói székelység védekezni. „A közbirtokossági vagyion nem engedte meg, hogy a tulajdonos kiköltözzék rá, de a múltban a katonai és polgári hatóságok is megakadályozták ezt, így állottak elő a mai tömörült, rendezett szép falvak, amelyek azonban gazdasági szempontból nem a legmegfelelőbbek.”¹³

Az egyenlőtlen gazdasági harc a földkisajátítással kezdődött el, mert az 1921. évi agrártörvény szövegét és szellemét teljesen ellentétesen alkalmazták a székely területeken. „Elvették többszáz községtől azokat a birtokokat, amelyeket az agrártörvény létesíteni rendelt az azokkal nem bíró községek részére is.”¹⁴

A földreform végrehajtásával kapcsolatos sérelmeket a székelység emlékiratba foglalva 1922-ben nyújtotta át az akkori román földművelésügyi miniszternek, aki ígéretet tett azok orvoslására, de később a legsérelmesebb határozatokat is helyben hagyta az agrárbizottság, melynek elnöke éppen a miniszter maga volt.¹⁵

¹³ Böződi György: i. m. 218. o.

¹⁴ Uo. 116. o.

¹⁵ Uo. 118, o.

Beier Sándor: A Gyergyói medence gazdasági fejlesztésének kérdései

A legelők egy részének elvesztése az állatállomány csökkenését idézte elő.¹⁶ Egyedül a lóállomány emelkedett, ami valószínűleg az erdőkitermeléssel kapcsolatos fafuvarozás élénkülésének tudható be.

Két évtizedig adott az erdőpusztítás átmeneti megélhetést fuvarozás és gyári munka alakjában a gyergyói népnek. Ez alatt azonban fenyegetően fogyott az erdők faállománya. Később a már csökkent üzemmel dolgozó vállalatok kezdik iparvasútaik síneit is felszedni. Teljesen kilátástalannak látszik a jövő. Ebben a reménytelen gazdasági helyzetben éri a gyergyói népet a II. bécsi döntés.

3. A II. bécsi döntéstől 1942. év végéig.

A felszabadulás után nagyvonalú gazdaságpolitikai tervek, születtek és láttak napvilágot a különböző napilapok hasábjain. Általában ezek az elgondolások sokaságuknál fogva azt a benyomást keltik, mintha a mulasztásokat egyszerre akarnák pótolni és behozni. Ma ha visszatekintünk, látjuk, hogy ezekből a tervekből eddig keveset sikerült megvalósítani. Mentségül szolgál az a tény, hogy a tervek felvetődésekor az ország még nem volt háborúban, ma pedig jelentős erők a hadi termelés szolgálatában állanak.

A legnagyobb tervek egyike mindenesetre a gyergyói medence villamosításának terve volt. Ezzel szorosan összefüggött a Gyilkostónál építendő vízerőre berendezett áramfejlesztő központ, valamint a Gyergyószentmiklós és a Gyilkostó közti villamos vasút terve. A villamos hálózat kiépítésének munkálatai folyamatban vannak. A gyilkostói villanytelep meg-

¹⁶ Bözödi György: i. m. 216. o.

Erdélyi Magyar Adatbank

Beier Sándor: A Gyergyói medence gazdasági fejlesztésének kérdései
építésének tervét előreláthatólag elejtik, mert az itteni vizierő kihasználása helyett az újabb elgondolások szerint más vidékek földgáz erejének felhasználása nyomul előtérbe. A villamos vasút megépítése az általános székelyföldi villamosítási munkálatok bevégzése után jöhet számításba.

Nem valósult meg azonban a cellulózegyár alapítása és nem sikerült Gyergyónak biztosítani a Gyergyószentmiklóstra tervezett méntelep sem.

Ezenkívül súlyosabb eset az, hogy a Gyergyószentmiklóson székelő dandárparancsnokság meg nem felelő helyiség miatt az ugyancsak lakás és épület hiányában szenvedő Csíkszeredára szándékozik áttenni székhelyét. Ezzel egy már meglévő intézményt veszít el a város, ami városfejlesztési szempontból sokkal súlyosabban esik a latba, mint egy tervezett, de meg nem valósult hasonló szempontból történő intézkedés, illetve építkezés.